

Architektas Domenico Fontana: autorystės labirintuose

Aukse Kaladžinskaitė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius
El. paštas kaladzinskaite.aukse@gmail.com

Straipsnis skirtas aptarti italų kilmės architekto Domenico (Dominik) Fontanos (g. apie 1680 – m. prieš 1755) biografiją ir profesinę veiklą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Publikacijoje pateikiami ir patikslinami duomenys apie jo kilmę ir šeimą, analizuojami šaltiniai, liudijantys jo darbus Gardino paviete ir Vilniuje. Remiantis istoriniais faktais ir architektūros paminklų stilistiniais bruožais, keliama autorystės problema.

RAKTAŽODŽIAI: architektas, Domenico Fontana, architektų Fontanų šeima, italai, Gardinas, Vilnius, Varšuva, Vygiai, Trakų vaivadija, Gardinos pavietas, autorystė

Lietuvos senosios architektūros istorija didžia dalimi yra anoniminė. Daugelio objektų projektuotojai ir statytojai nežinomi. Jų nustatymas yra empirinė ir teorinė veikla tiriant vizualinius ir rašytinius šaltinius. Vizualiniai šaltiniai – tai pats architektūros objektas ir jo ikonografija. Istoriniai šaltiniai – signuoti projektai, darbų atlikimo sutartys, pajamų ir išlaidų knygos, korespondencija bei kiti dokumentai, galintys atskleisti kūrėjo tapatybę. Tyrimus sunkina šaltinių trūkumas, taip pat perstatymų metu pakitęs pirminis, autentiškas statinio planas, erdvės struktūra, proporcijos, konstrukcinė sistema, fasadų architektūriniai elementai ar puošyba. Menkiausia užuomina archyvuose dokumentuose, galinti padėti identifikuoti kūrėją, yra atidžiai narpliojama ir interpretuojama. Specifiniai, vizualinei atribucijai praverčiantys bruožai ar nedidelė žinutė rankraščiuose neretai tampa išsamesnių tyrimų ir prielaidų bei hipotezių formulavimo motyvu. Antai ir šiuo atveju aptiktas teisminis ginčas Gardino pavieto pilies aktų knygoje tapo pretekstu nuosekliau paanalizuoti Domenico Fontanos veiklą.

* * *

LDK architektūros plėtotei įtakos turėjo įvairūs veiksniai, tiek išoriniai – kultūriniai, socialiniai, ekonominiai, politiniai, tiek vidiniai – konkrečių architektų kūrybinis potencialas ir veikla. XVIII a. Abiejų Tautų Respublikoje veikusi architektų Fontanų dinastija darė reikšmingą įtaką LDK architektūros raidai. Lenkų dailės istorikai

jau keletą dešimtmečių tyrinėja šios šeimos narių, veikusių Lenkijos Karalystėje, gyvenimą ir veiklą. Tačiau Fontanų šeimos nariai Domenico ir jo sūnėnas Giuseppe „trečiasis“ (Józef III, 1716–prieš 1773)¹, gyvenę ir dirbę LDK, ilgą laiką buvo palikti architektūros tyrimų užribyje².

Domenico Fontanos įvesdinimo į istoriografiją garbė atitenka istorikui ir archyvistui Euzebijuszui Łopacińskiui, 1938–1939 m. paskelbusiam naujus LDK dailės istorijos šaltinius ir surinktos medžiagos pagrindu parengusiam skyrių apie architektų Fontanų kilmę ir galimus tarpusavio giminystės ryšius³. Pirmieji sąsajų tyrimai dar buvo netikslūs, Fontanos tarpusavyje buvo painiojami ar klaidingai nurodoma jų giminystė. Vėlesni tyrėjai pildė žinių spragas ir aktyviai tyrė šaltinius, liudijančius Fontanų šeimos veiklą Lenkijos Karalystėje. Žinios apie LDK gyvenusį Domenicą Fontaną tebuvo pavienės, atskirų jo veiklos tyrimų nebuvo, jo vardas publikacijose sušmėžuodavo analizuojant kitus klausimus⁴. Domenico Fontana pirmą kartą plačiau pristatytas 1992 m. publikuotame Joannos Winiewicz straipsnyje, skirtame Paolui Antoniui Fontanai ir kitiems architektams Fontanom. Autorės pateiktos vertingos išlikusių dokumentų ištraukos patvirtina architektūrinę Domenico veiklą Gardine (jėzuitams, didikams Sanguškai ir Radvilai) bei planuotą veiklą Vilniuje (paulinams)⁵. Kiek plačiau Sanguškos rezidencijos Gardine statybą ir Domenico vaidmenį joje, remiantis išlikusia korespondencija, 1999 m. savo straipsnyje nušviečia Andrzejus Betlejus (tos pačios archyvinės medžiagos pagrindu Domenicą Fontaną savo 2008 m. straipsnyje mini ir Adamas Perlakowski)⁶. Visas aptartas publikacijas ir jose skelbtus faktus susistemino W. Boberskis, 2004 m. *Allgemeines Künstler-Lexikon* paskelbęs Domenico Fontanos biogramą, papildytą autorystės atribucinėmis išvalgomis, paremtomis planinio ir stilistinio panašumo kriterijais⁷. Būtent jam priklauso Giuseppės „trečiojo“ ir Domenico giminystės ryšių patikslinimas ir teisingas įrašymas į ATR architektų Fontanų šeimos medį.

Alpių kalnų arealas, plytintis tarp Madžorės, Lugano ir Komo ežerų dabartiniame Šiaurės Italijos ir Šveicarijos pasienyje, XVI–XVIII a. Europos kultūros istorijoje

1 Giuseppe Fontana „trečiuoju“ vadinamas norint atskirti jį nuo kitų bendravardžių Fontanų. Lietuvos istoriografijoje vartojamas ir lietuviškas vardo atitikmuo – Juozapas. Lenkų istoriografijoje dažniausiai vartojami lenkiški Fontanų šeimos narių vardų atitikmenys, nes ATR gyvenę Fontanos polonizavosi, lenkiškos jų vardų formos vartotos istoriniuose šaltiniuose.

2 Pirmasis Giuseppės Fontanos „trečiojo“ veiklos nuoseklius tyrimus atliko lenkų architektūros istorikas Wojciechas Boberskis, paskelbęs keletą mokslinių publikacijų apie jo architektūrinę veiklą.

3 Łopaciński 1938–1939: 66–71.

4 Квитницкая 1969: 13; Mischak 1970: 63.

5 Winiewicz 1992: 52–53, 56.

6 Betlej 1999: 169, 175–176; Perlakowski 2008: 55–56.

7 *Allgemeines Künstler-Lexikon* 2004: 123. Tą pačią informaciją jis pakartojo leidinyje, skirtame architektų Fontanų dinastijai (*Studi sui Fontana* 2008: 410, 442). 2007 m. trumpą Domenico Fontanos biogramą, paremtą J. Winiewicz, A. Betlejaus ir W. Boberskio publikacijomis, monografijoje apie Paolą Antonį Fontaną paskelbė Józefas Skrabskis (Skrabski 2007: 338).

paliko ypatingą žymę. Šis Tičino ir Lombardijos regionas buvo įvairių meninių specialybių meistrų lopšys, kelis šimtmečius teikęs kūrybinius impulsus visai Vakarų Europos dailei ir architektūrai⁸. Iš šio krašto buvo kilę ne tik Fontanos, bet ir kiti žymūs baroko epochos ATR architektai – Ceroni, Bellotti, Affaitati, Solari, Bay ir kt. Italų meistrai, susiję jei ne giminytės, tai profesiniais ryšiais, ieškodami darbo svečiose šalyse, dažniausiai keliavo būreliais, formuodami savotiškas meno paslaugų arteles. O įsikūrę svečioje šalyje, dėl aršios tarpusavio konkurencijos telkėsi į giminytės pagrindu sudarytus klanus, kurie tam tikra prasme dalijosi šalies, kurioje buvo dirbama, teritoriją, stengdamiesi išstumti potencialius konkurentus⁹.

Pirmieji Fontanų pavardę turintys meistrai ATR pasiekė XVII a. viduryje¹⁰. Architektų Fontanų dinastijos Respublikoje pradininkai broliai Giuseppe Giacomo (Józef, Joseph II, 1676–1739/1741) ir Domenico ATR įsikūrė pačioje XVII a. pabaigoje. Veikiausiai broliai Domenico ir Giuseppe Giacomo Fontanos, turintys, kaip vėliau teigė jų palikuonys, kilmingas šaknis, iš Mendrizijaus į ATR atvyko kartu. Kuo Italijoje vertėsi judviejų tėvas Giacomo (?–1695) ir senelis Marsilio (1620–1651) Fontanos, nežinoma, tačiau tarp jų prosenelio Giacomo (Giovanni Giacomo, 1584/1594–?) brolio Francesco Amadeo (1606–?) palikuonių buvo ne vienas iškilus ir žinomas architektas. Pavyzdžiui, architektas ir skulptorius, Berninio mokinys Carlo Fontana (1638–1714), pastarojo sūnus architektas Francesco Fontana (1668–1708) ir anūkai: architektas, raižytojas Filippo Vasconis (1688–1730) ir architektas Mauro Fontana (1701–1767)¹¹.

Spėjama, kad brolius pasikvietė Varšuvoje jau dirbantys dėdės Domenico ir Giovanni Battista Ceroniai. Fontanos, įleidę šaknis ATR, XVIII a. I pusėje visiškai kultūriškai asimiliavosi ir polonizavosi. Čia reikėtų pabrėžti, kad Fontanų šeima painiais giminytės ryšiais buvo susijusi su daugeliu ATR XVII pab. – XVIII a. pr. dirbusių italų architektų¹².

Išlikusiuose šaltiniuose daugiau duomenų yra apie brolio Giuseppės Giacomo likimą. Imigrantas architektas 1698 m. įsikūrė Palenkės vaivadijoje, Ščiučine, netoli LDK sienos, ir dirbo Lietuvos pakanclerio Stanislovo Antano Ščiukos dvare. 1715 m. persikėlęs į Varšuvą, įsiliejo į įtakingos aristokratijos ir Saksų dvaro aplinkoje dirbusių menininkų elitą, išplėtojo ryškią profesinę karjerą – 1738 m. pelnė karališkojo architekto pareigybę (*Architectus Sacri Regni Maiestatis*). Socialinė ir stabili finansinė padėtis sudarė sąlygas įgyti nekilnojamojo turto. Žinoma, jog jo paties projektuoto

8 Prieiga per internetą: <https://www.ldk-ticino.info/>

9 Chrościcki 1996: 77.

10 1661–1685 m. Varšuvoje minimas iš Valsoldos (Valsolda, Komo provincija, Lombardija) kilęs architektas Giuseppe Fontana (*Słownik architektów* 2016: 131; *Studi sui Fontana* 2008: 399–411). Lipdytojas Giuseppe (Giosepe) Fontana 1656 m. minimas karo pabėgėlių iš LDK sąrašuose Prūsijoje, taip pat tarp priesaikos aktą pasirašiusių Vilniaus ir Gardino piliečių (*XVII amžius* 2016: 126, 229, 395–396).

11 *Studi sui Fontana* 2008: 438–44, 514.

12 *Słownik architektów* 2016: 3, 5, 10, 55–57, 87, 91–92, 94–95, 314–430–431.

dvarelis teritorija ribojosi su Bonifratrų gatve, palei kurią buvo išdėstyti įvažiavimo vartai ir ofisinės, o pati posesija plytėjo priešais bonifratrų Šv. Dievo Jono bažnyčią¹³. Giuseppės Giacomo Fontanos šeima buvo gausi, net 13 vaikų. Sūnūs taip pat buvo ugdomi architektais ir inžinieriais. Daugiausiai žinoma apie tris: Giacomą (Jakub, Jacob, 1710–1773), Giuseppę „trečiąją“ ir Giovanni Canzio (Jan Kanty, 1731–1800)¹⁴.

Giuseppe Giacomo Fontana savo įtaka ir ryšiais praminė kelius ne tik savo sūnams, bet ir kitiems giminaičiams bei kraštiečiams. Pavyzdžiui, 1726 m. padėjo iš Italijos atvykusiam Paalui Antoniui Fontanai (Paweł Antoni, 1696–1765) gauti architekto vietą LDK didžiojo maršalo Pauliaus Karolio Sanguškos dvare ir įsikurti Liubartuve¹⁵. Remiantis Fontanų šeimos narių ir jų giminaičių biografijomis ir veiklos faktais, galima daryti prielaidą, jog Fontanų šeima tarsi „pasidalijo“ ATR: Domenico broliui Giuseppei Giacomui, o vėliau jo sūnams Giacomui, Giovanniui Canzio bei giminaičiui Domenicui Merliniui (Dominik, 1730–1797) pavyko įsitvirtinti karališkojo dvaro orbitoje ir teko sostinė, Mazovijos, Ravos, Palenkės vaivadijos bei Palenkės ir Trakų vaivadijų pasienis, sūnus Giuseppe „trečiasis“ dirbo šiaurės rytinėse Vitebsko, Polocko, Mstislavlio vaivadijose, giminaitis Paolo Antonio Fontana profesinę veiklą vykdė Liublino, Voluinės ir Brastos vaivadijose. Domenicui Fontanai pavyko įsitvirtinti Trakų vaivadijoje.

Trūkstant nuodugnesnių tyrimų, apie Domenico Fontanos gyvenimą žinoma ženkliai mažiau nei apie jo brolių. Minimas Gardino pavieto pilies teismo aktuose¹⁶. Spėjama, jog architekto karjerą nuo 1719 m. plėtojo jau Gardine¹⁷. Pasirinkimą

13 Giuseppei Giacomui Fontanai mirus, dvarelį paveldėjo vyriausiasis sūnus Giacomo, kuris 1773 m. jį pardavė. Dvarelis sunaikintas Antrojo pasaulinio karo metu, bet yra išlikusios kelios fotografijos, fiksuojančios vaizdą iš gatvės pusės (Gajda 2014: 32–34). Sūnus Giacomo, užėmęs tėvo vietą karališkajame dvare, dėl svaigančios savo karjeros nekilnojamojo turto sukauptė dar daugiau. Jam priklausė keletas mūrinių miestų, plytinė, karčiama bei žemės valdos už Varšuvos. Iš architekto Simone'o Giuseppės Belloti Varšuvos miesto ribose jis buvo įsigijęs posesiją su „Murano“ dvareliu, apie 1750 m. įsigijo mūrnamį Krokuvos priemiesčio (*Krakowskie Przedmieście*) gatvėje, priešais Malachovskių rūmus. 1770–1771 m. Pranciškonų, Zakročymos (*Zakroczymska*) ir Koscielnos (*Kościelna*) gatvių sankirtoje, visai greta pranciškonų Šv. Pranciškaus bažnyčios, pasistatė puošnius rūmus, išlikusius iki mūsų dienų (Gajda 2014: 30, 33–36).

14 *Słownik architektów* 2016: 131–152; Kaladžinskaitė 2012: 285–300.

15 *Studi sui Fontana* 2008: 411–416, 446–447.

16 Tyrinėtose 1736–1755 m. Gardino pavieto pilies teismo knygoje Domenico Fontana dažniausiai minimas turtiniuose ginčuose dėl žemės valdų, du kartus paminėtas kaip kaltinamasis smurtinio pobūdžio bylose (*BNLA*. F. 1711. Ap. 1. B. 25: 149–149v, 553–854v, 1050–1050v; B. 28: 673–673v; B. 27: 623–624v, B. 29: 385–386v, 797–797v; B. 30: 355v, 366–366v, B. 31: 169–172v; B. 33: 472–472v, 488–488v, 676–677v; B. 35: 327–327v, 348–348v, 419–419v, 497–497v; B. 39: 173–173v, 292–292v; B. 37: 124–124v, 253–253v; B. 41: 93–93v, 249–250v, 334–334v; B. 42: 72–73v; B. 43: 330–331v; B. 44: 280–281v; B. 44: 303–303v). Išsamesnė Gardino pavieto pilies teismo bei magistrato aktų analizė bus atliekama tolesnių tyrimų etape.

17 Tikėtina, kad iki tol gyveno su broliu Ščiučine. 1715 m. brolis Giuseppe Giacomo su šeima persikėlė į Varšuvą. Galbūt tai paskatino Domenicą ieškotis naujos vietos savarankiškam gyvenimui. Pasirinkimą galėjo lemti užmezgti kontaktai su Trakų vaivadijos valdančiuoju elitu bei planuojama santuoka.

apsistoti Trakų vaivadijos centre galėjo lemti politinė ir ekonominė Gardino padėtis¹⁸. 1673 m. buvo priimtas nutarimas, kad kas trečias ATR Seimas turi rinktis Gardine (iš viso įvyko 11 Seimų: 1678–1679, 1688, 1693, 1718, 1726, 1729, 1730, 1744, 1752, 1784, 1793). Tapęs parlamentiniu miestu Gardinas įgijo politinio centro vaidmenį, tačiau pats miestas ir jo struktūra dar nebuvo pritaikyta tokiai funkcijai. Nebuvo išvystyto miesto paslaugų sektoriaus, galinčio priimti nemažą atvykstančių seimo dalyvių ir jų palydovų kiekį, nebuvo posėdžiams tinkamo pastato, senoji karališkoji pilis buvo apleista ir apgriuvusi¹⁹.

Šie pokyčiai ir jų sukelti padariniai provokavo ženklų miesto demografinį ir urbanistinį augimą. Plėtėsi kulto pastatų tinklas, rezidencijas statėsi didikai (Radvilos, Valavičiai, Chreptavičiai, Sapiegos, Sanguškos, Pacai, Masalskiai), o bajorijos atstovai stengėsi įsigyti miesto posesijas, kuriose, kaip pažymi amžininkai, prieš kiekvieną seimą pridygdavo naujų medinių dvarelių ir rūmelių. Senato salė karališkojoje pilyje pagal Joachimo Danieliaus Jaucho projektą buvo įrengta 1726 metais. Nauji karališkieji rūmai, suprojektuoti Drezdeno architekto Carlo Friedricho Pöppelmanno, buvo pradėti statyti 1737–1738 metais²⁰.

Pasirinkimui apsistoti Gardine nemažiau svarbi buvo ir Gardino geografinė padėtis. Nemunu nuo seno driekėsi vienas svarbiausių LDK prekybinių vandens kelių (statytojo amatu besiverčiančiam ir su statybinėmis medžiagomis bei jų gabenimu susijusiam meistrui – didelis privalumas). Gardiną kirto ir svarbiausias Respublikos komunikacinis ir prekybinis kelias, jungęs Vilnių su Varšuva, vadintas Didžiuoju pašto traktu.

Domenico Fontanos atvykimas į Gardiną sutapo su miesto gaivinimu po Šiaurės karo padarinių: daug statinių nuniokota, karališkoji pilis sugriauta. 1718 metų seimas rinkosi dviejuose Sapiegų rūmuose, nes nebuvo posėdžiams tinkamos salės. 1720–1750 m. miestas reikšmingai paaugo. Trakų vaivadijos centre Domenico galėjo atsidurti dėl brolio ryšių karališkajame Saksų dvare. Valstybės valdyme Gardinas buvo svarbus miestas, čia plytėjo karališkosios Gardino ekonomijos žemės. Politinė ir ekonominė Gardino reikšmė garantavo ne tik didesnę galimybę sulaukti užsakymų, bet ir progą gauti tarnybą karališkojoje pilyje.

Gardino bajorų aplinkoje Domenico sutiko ir būsimą žmoną – apie 1722–1726 m. susituokė su Starodubo pavieta pasiuntinio seime Mykolo Leono Perešviet-Soltano (Perešviet-Sołtan, m. 1733) dukra Sofija Tekle²¹. Šios vedybos su

18 Trakų vaivadija – ATR administracinis teritorinis vienetas. Administracinis centras – Trakai. Vaivadija šiaurėje ribojosi su Kuršo hercogyste, rytuose – su Vilniaus vaivadija, pietuose – su Naugarduko vaivadija, pietvakariuose – su Palenkės vaivadija, vakaruose – su Prūsijos karalyste ir šiaurės vakaruose – su Žemaitijos seniūnija. Vaivadiją sudarė keturi pavietai: Gardino, Trakų, Kauno ir Upytės.

19 1676 m. karūnacinio seimo konstitucijoje buvo pažymėta, kad būtina paspartinti senosios Gardino pilies remontą ir pritaikymą seimo posėdžiams (Borowik 2005: 33–39, 325–329; Walczyzna 2016: 209–231).

20 *Słownik architektów* 2016: 222, 364, 367.

21 *Polski Słownik* 2001: 362–363.

gerą kraitį gaunančia bajoraite atvykėliui emigrantui leido ne tik palypėti socialiniais laiptais, bet ir pagerinti savo finansinę padėtį. Uošvis, kilęs iš Jeronimo Vladislovo ir Onos iš Chreptavičių šeimos, buvo aktyvus Respublikos politinio gyvenimo narys ir valstybės pareigūnas, ėjęs Černigovo stalininko, nuo 1682 m. Starodubo vėliavininko, vėliau Starodubo pakamario, o nuo 1688 m. Starodubo maršalo pareigas. Turėjo žemės valdų Naugarduko ir Trakų vaivadijose. Gardino paviete jam priklausė Bugiedos palivarkas, kuris kaip kraitis atiteko į Gardino bazilijonių vienuolyną stojančiai dukrai Rožei Justinai²², ir Sviackas (*Świack, Свяцк*)²³, kaip kraitis atitekęs dukrai Sofijai Teklei. Mykolas Leonas buvo vedęs du sykius, susilaukė 7 vaikų: sūnų Viktoro, Martyno, Antano ir dukterų Sofijos Teklės, Rožės Justinos, Liudvikos, Sofijos. Dvi dukterys pasirinko vienuolystę: Rožė Justina įstojo į Gardino bazilijonių vienuolyną, o Liudvika – į Gardino brigičių vienuolyną²⁴.

Šaltiniai liudija, kad Domenico šeima buvo įsikūrusi žmonos su kraičiu gautame dvare Sviacke, vos keliolika mylių nutolusiame nuo Gardino²⁵. Su Sviacko žemės valda dar ribojosi (arba sudarė vieną valdą) Fontanai priklausantys Kaunėnai (*Kowniany, Каўняны*) ir Vasilevičiai (*Wasilewicz, Василевичы*); dar valdė Ruvnianų palivarką (*Równiany, Równiny*). Turėjo keturis vaikus: sūnus Juozapą (Józef) ir Antaną Andrių (Antony Andrzej) bei dvi dukteris²⁶. Veikiausiai reguliariai lankėsi pas brolių Varšuvoje²⁷. Šaltiniuose tituluojamas kapitonu (*Kapitan Jego Królewskiej Mości*), ši karinį laipsnį greičiausiai buvo pelnęs Šiaurės karo metu.

Domenico Fontanos veiklos pėdsakai po kruopelytę dėliojasi iš fragmentiškų duomenų istoriniuose šaltiniuose. Veikiausiai jis, o ne jo brolis²⁸, buvo tas pats „Fontana italas“, kuris 1725 m. rugpjūčio mėn. pradžioje buvo kviečiamas parengti paulinų

22 *Акты Виленской* 1874: 523;

23 Sviacką sudarė kelios žemės valdos, priklausiusios skirtingiems savininkams. XVIII a. II pusėje jos perėjo į Valavičių rankas.

24 Liudvika Soltanaitė (Soltanówna, 1699–1761) į Gardino brigičių vienuolyno noviciatą įstojo 1723 m. liepos 11 d., pašvęstojo gyvenimo įžadus teikė 1725 m. rugšėjo 23 d. (*Materiały do dziejów* 2012: 198).

25 Į šios nuosavybės sudėtį įėjo ir Mociewicko giria (*puszcza Mociewicka*), kurios mediena pardavimui buvo plukdoma Nemunu. 1755 m. Sviacką paveldėjo sūnus Juozapas (*BNLA. F. 1711. Ap. 1. B. 44: 280–281*). Po 1755 m. Sviackas kartu su Kaunėnais ir Vasilevičiais buvo parduotas, valdą įsigijo Valavičiai (*Гербовникъ* 1853: 30–31). Tikėtina, kad apie 1780 m. Valavičiai pasistatė rūmus Sviacke (perstatė jau buvusius ?; architektas Giuseppe Sacco) Domenico Fontanos dvarelį vietoje.

26 Juozapas Fontana minimas kaip Smalinyčios (*Smolnica*, Kauno pavietas) seniūnas, vedęs Rozaliją Pilecką, Budzilovo (Budziłów) seniūno dukrą. 1768 m. Smalinyčioje gimė judviejų sūnus Antanas Juozapas (Anton Józef). Už šią informaciją dėkoju Wojciechui Boberskiui. Antanas Andrius paminėtas pusbrolio Giacomo Fontanos 1773 m. testamente. Jam skirtas 2 500 auksinų atlygis už kaimų (valdų?) administravimo darbus (Bartczakowa 1970: 317).

27 1722 m. gruodžio 8 d. Varšuvoje kartu su Marianna Solari (architekto Giovannio Battistos Rocco Solario žmona) krikštijo dukterėčią Barbora Elzbieta (Winiewicz 1992: 52; *Słownik architektów* 2016: 131).

28 Negalima atmesti galimybės, jog tai vis dėlto buvo jo brolis Giuseppe Giacomo, kuris kiek anksčiau buvo užmezgęs ryšius su paulinų vienuolija. 1724–1725 m. jis suprojektavo ir pastatė Varšuvos paulinų vienuolyno šiaurinį korpusą (Winiewicz 1992: 56; *Słownik architektów* 2016: 135). Po keliolikos metų paulinams dirbo ir kitas Fontanų giminės narys Paolo Antonio Fontana, 1739–1741 m. pasamdytas Wlodavos (*Włodawa*, Brastos vaivadija) paulinų vienuolyno bažnyčios statybai.

bažnyčios Vilniuje statybos projektą. Šios aplinkybės minimos dviejuose laiškuose, siųstuose paulinų provincijos provincijolui Konstantinui Moszyńskiui²⁹. Vitebsko vaivados Kazimiero Aleksandro Pociėjus³⁰, ketinusio sostinėje įkurdinti vienuolius paulinus ir apmokėti vienuolyno bei bažnyčios statybą³¹, paliepiamu Vilniuje buvo susitikta su architektu susitarti dėl būsimos statybos darbų. Architektas apskaičiavo, kad būsimos statybos sąmata turėtų siekti 20 000 muštinių talerių. Tačiau jis išreiškė norą darbo pasiūlymą dar apsvastyti. Po kelių savaitių su architektu, tuo metu esančiu Gardine, buvo susitikta susitarti dėl projekto parengimo. Šiuos planus nutraukė Pociėjus mirtis. 1727 m. atvykę paulinai nesulaukė lėšų jiems užrašytame sklype planuotai vienuolyno ir bažnyčios statybai. Šio ordino įkūrimo idėja Vilniuje liko nerealizuota.

Kitas šaltinis liudija apie jo veiklą Gardino jėzuitų kolegijos pastatų statyboje. Išlikusi 1726 m. kovo 10 d. sudaryta sutartis tarp Gardino jėzuitų rektoriaus Juozapo Bombeko ir architekto Domenico Fontanos dėl vienuolyno refektoriumo pastatymo už 3 000 auksinų pagal Romoje sukurtą ir patvirtintą projektą³². 1728 m. vasario 21 d. jėzuitai kreipėsi į teismą dėl sutarties sąlygų nesilaikymo: jie skundė Domenico Fontaną, jog šis išmūrijo tik pamatus, kurie pakloti plačiau, nei numatyta projekte, ir kad nebaigęs darbų bei nesumokėjęs už darbus priklausančios dalies kitiems meistrams, nebevykdė įsipareigojimų. Kokios tokio poelgio priežastys ir kuo baigėsi užsakovo ir architekto nesutarimas, nežinoma³³. Kitų šaltinių, liudijančių, jog Domenico galėjo dalyvauti naujų kolegijos korpusų statyboje dar iki 1726 m., aptikti nepavyko. Pagrindiniai, senieji, kolegijos pastatai buvo pastatyti XVII a. pabaigoje, tačiau vėliau nuspręsta kolegijos korpusus išplėsti. 1722–1724 m. pristatytas vakarinis sparnas, o 1726–1727 m. išmūrytas rytinio sparno pirmas aukštas, kuriame buvo refektoriaus, bibliotekos bei koplyčios patalpos (antras ir trečias aukštai baigti 1741–1744 m.)³⁴.

29 1725 08 02 laiške iš Vilniaus, siųstame paulinų provincijos provincijolui Konstantinui Moszyńskiui, rašoma: „<...> jużeśmy <...> Pana Fontanę Architekta który tam był temi czasy w Wilnie obstalowali <...>. O Fabrykę oboięgdybym ex commiso samego JMci Fundatora traktował z Panem Architektem coby kosztować mogła powiedział, że 20 tys. talerów bitych <...> fundator i owczem tę sumę obiecał na raty rozłożyć, architektowi oną per partes do rąk dawać, żeby architekt o wszystkim wiedział <...> ale się jeszcze P. Fontana waży, czy się tego ma podjąć, czyli nie <...>.“ 1725 08 14 laiške Moszyńskiui rašoma: „dla dyspozycji kościoła i klasztoru na co już i architektka Pana Fontanę Włocha tam wtenczas w Grodnie będącego obstalował aby tego oboygdu ad proportionem loci abrys wydał“. Laiškai saugomi paulinų Jasnos Goros (*Jasna Góra*) vienuolyno archyve. Laiškų fragmentai publikuoti Winiewicz 1992: 56.

30 Jo brolis Konstantinas Liudvikas Pociėjus, LDK didysis etmonas, Vilniaus vaivada, LDK Vyriausiojo Tribunolo maršalas, fundavo paulinų vienuolyną Vlodavoje, vienuolius pakvietęs iš Čenstachavos (Białkiewicz 2010: 196–209; Ludera, 2018: 29–65).

31 *Starożytna Polska* 1846: 195; Zbudniewek 1969: 224; Mszczak 1970: 63; Winiewicz 1992: 56; Zbudniewek 1994: 77–78.

32 Sutartis išlikusi ir saugoma Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve (Maskva). Šaltinis cituojamas ir nuorodos pateikiamos iš: Квитницкая 1969: 13; Winiewicz 1992: 53, 59.

33 *Materiały do dziejów* 2015: 45, 185.

34 *Materiały do dziejów* 2015: 45; Paszenda 2000: 66.

Dar vienas objektas Gardine, su kuriuo susijęs Domenico Fontana, yra Lietuvos didžiojo maršalo Pauliaus Karolio Sanguškos rūmai. Posesija su jame esančiais pastatais įsigyta 1704 metais. Valda padidinta 1715 m. įsigijus gretimą posesiją. Šių rūmų statybai skirtos dvi Adamo Perłakowskio ir Andrzejaus Betliejaus publikacijos remiasi ta pačia Pauliaus Karolio Sanguškos korespondencija, saugoma Lenkijos nacionaliniame archyve Krokuvoje³⁵.

Išanalizavus minėtų autorių pateiktus duomenis matyti, jog rūmų komplekso su ūkiniais pastatais statyba, įtraukiant esamų pastatų pertvarkymą, pradėta 1725 m. pavasarį. Pradėtus statybos darbus nuo pat pradžių gaišino finansiniai ir administravimo sunkumai. Rezidencijos statybai buvo pasamdytas architektas, inžinierius, karališkojo Saksų statybos biuro direktorius Joachimas Danielius Jauchas. Tai liudija jo 1725 m. birželio 20 d. Varšuvoje rašytas laiškas Sanguškai, kuriame informavo, jog į Gardiną išsiuntė karininką, kuris jo pavedimu turi atlikti grunto tyrimus ir išmatavimus, kad jis, architektas, galėtų geriau perprasti sklypo savybes ir didiko pageidavimus³⁶. Statybos priežiūros administratorių raportai rodo, jog statyba vyko labai vangiai, chroniškas lėšų trūkumas provokavo daugelį problemų. Stigo reikalingų medžiagų ir pinigų meistrų algoms. Nepaisydami sudarytų sutarčių, dailidės ėmė uždarbiauti basųjų karmelitų bažnyčios statybvietyje. Darbai vyko lėtai ir todėl, jog buvo sunku rasti tinkamų meistrų, sutinkančių dirbti už siūlomą atlygį, architektas irgi nesilankė ir veiklos nekoordinavo. J. D. Jauchas, atrodo, taip niekada ir nebuvo atvykęs į Gardiną. 1725 m. lapkričio mėn. jo rūmų projektas buvo gautas paštu. 1726 m. pavasarį Domenico Fontana buvo paprašytas įvertinti vykdomą projektą. Savo nuomonę jis išdėstė 1726 m. gegužės 21 d. Gardine rašytame laiške Sanguškai, kuriame teigė, jog rūmų projektas labai netikęs, brangus, prieškambariai, paradinė salė ir kambariai suprojektuoti nepatogiai ir nepuošniai, o už tokią sąmatą galima ir didesnius rūmus pastatyti. Taip pat informavo, kad užbaigimui dar trūksta kalkių skiediniui ir dvidešimt tūkstančių plytų³⁷. Ar statybos toliau buvo tęsiamos pagal turimą projektą, ar projektas buvo taisytas, nežinoma. Perłakowskio manymu, 1726 m. rudenį buvo išmūryta didžioji dalis komplekso³⁸.

35 Betlej 1999: 169–176; Perłakowski 2008: 41–57.

36 Šitą informaciją savo straipsnyje pamini ir Skrabski 2004: 294.

37 „<...> kiedy mię zaszedł rozkaz Jaśnie Oświeconego Księcia JMci abym czynił rewizję około pałacu zaczętego grodzieńskiego tedy to donaszam <...> że cała dispozitia tego abrisu barzdo niedobrze tak w sieniach jako też stolowa izba i pokojów bez żadnej wygody i aparencej acz wielkim kosztem bo gdyby na dobrą dispozitią abrisu za tym samym kosztem mogło być większy pałac. Strony zaś materiałów jako to cegła i wapna to donaszam że potrzeba dla dokonczenia tey fabryki jeszcze cegiel dwakroć sto tysięcy. D. Fontana“ (Winiewicz 1992: 59).

38 Rezidencija neišlikusi. 1753 m. ir 1795 m. Gardino miesto planuose matyti, kad Sanguškos posesija buvo labai didelė (Borowik 2005: 42, il. W3). Pagalbiniai pastatai (iš aprašymų šaltiniuose žinoma, jog tai buvo ofcinos, arklidės, ratinės ir kiti ūkiniai pastatai) buvo išdėstyti II raidės forma palei posesijos kraštus. Didelio kiemo neužstatytame krašte, nesiribodami su kitais pastatais, stovėjo centrinio, stačiakampio plano rūmai su keturiais kampiniais paviljonais. Stačiakampio plano su kampiniais paviljonais (*palac alkierzowy*) dvarų tipas išpopuliarėjo XVII a. pab. – XVIII a.

Istoriografijoje teigiama, kad Jaucho parengtas projektas nebuvo realizuotas³⁹. Čia reikėtų pabrėžti, jog Domenico Fontanos vaidmuo statant Sanguškos rezidenciją iki galo nėra aiškus. Esamame tyrimų etape galima teigti, jog Domenico atliko eksperto vaidmenį ir galbūt suprojektavo ir pastatė vieną ūkinę rezidencijos dalį – ofcinas⁴⁰. Jo vaidmens patikslinimas Sanguškų rezidencijos statybose lieka tolesniems tyrimams.

Reikia pažymėti, kad kito architekto projekto ir atliekamų darbų vertinimas užsakovo prašymu buvo gana įprastas reiškinys. Antai Giuseppe Simone'as Bellotti Lietuvos pakanclerio Stanislovo Antano Ščiukos pageidavimu tikrino Ščiučino rezidencijos ir rūmų Varšuvoje statybas bei vertino ten dirbančių architektų ir statytojų darbą. Bellotti didikai išgyrė savo kraštietį Giuseppe'ą Giacomą Fontaną, bet nepalankiai įvertino prancūzų kilmės architektą ir statytoją de Fleniercė'ą, su kuriuo užsakovas, neigiamo atsiliepimo paskatintas, sutartį nutraukė⁴¹.

Vienintelis išlikęs objektas⁴², kurio statyboje dalyvavo Domenico Fontana, yra Gardino bazilijonių Švč. Mergelės Marijos Gimimo cerkvė (1, 2 pav.), statyta 1720–1726 metais. 1751 m. greta pristatytas naujas mūrinis L formos vienuolyno

1 pav. Gardino Švč. Mergelės Marijos Gimimo cerkvė ir bazilijonių vienuolynas, 1915. Atvirutė (*Biblioteka Narodowa*, sygnatura: Pocz. 13692)

39 *Słownik architektów* 2016: 223.

40 Betlej 1999: 175.

41 *Słownik architektów* 2016: 50.

42 Gardino bazilijonių Švč. Mergelės Marijos Gimimo cerkvė (1, 2 pav.), palyginti su XIX a. Napoleono Ordos piešinyje užfiksuotu jos pavidalu (3 pav.), atrodo nepakitusi. Kadangi tyrimo metu nepavyko gauti duomenų apie cerkvės pertvarkymą ir atliktus restauravimo darbus, nežinoma, ar buvo keičiamos autentiškos fasado architektūrinės detalės, šiame tyrimų etape išsami specifinių vizualinių bruožų analizė neatliekama, taikoma tik ribota atribucija.

2 pav. Gardino Švč. Mergelės Marijos Gimimo cerkvė ir buvusio bazilijonių vienuolyno ansamblis. V. Balčyčio nuotrauka, 2010

pastatas. Vienuolyną fundavo unitų metropolitas Leonas Kiška, prie cerkvės statybų finansavimo prisidėjo ir tuomet dar būsimas Fontanos uošvis Mykolas Leonas Peresviet-Soltanas, kurio dukra Rožė Justina ši vienuolyną pasirinko pašvęstajam gyvenimui⁴³. Fontanos (be vardo), kaip bažnyčios architekto, pa-

vardė minima Gardino pavieto pilies teismo 1726 m. birželio 8 d. skriaudos įrodymo ginče, kilusiam tarp mūrininko Pranciškaus Sadkovskio ir čionykštės Gardino cerkvės architekto pono Fontanos pameistrio Jono Kustrikovskio⁴⁴. Šiais faktais remdamasis architektūros istorikas W. Boberskis minėto objekto autorystę linkęs priskirti Domenicui Fontanai⁴⁵.

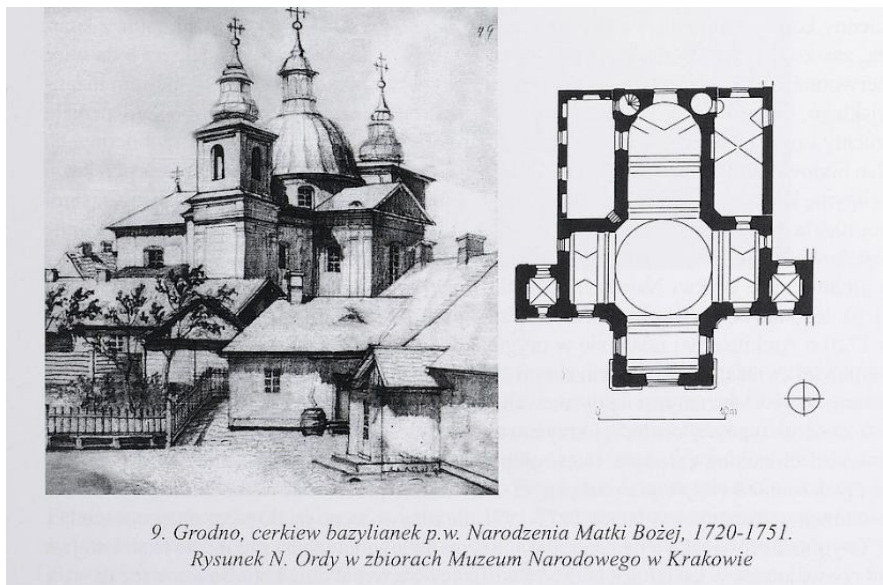
Ši cerkvė centriško tūrio, lotyniško kryžiaus plano su kupolu ir dviem bokštais abipus jo (3 pav.). Architektūrinės formos griežtos ir monumentalios. Santūrus fasadas suskirstytas į piliastrus ir apjuostas antablementu. Cerkvės architektūros stilišką paveikė nuosaikių formų „klasicistinė“, monumentalio baroko srovė, kurios plitimui impulsą suteikė Lenkijos Karalystėje dirbęs olandų architektas Tylmanas van Gamerenas (1632–1706), suprojektavęs centriško tūrio, graikiško kryžiaus plano su kupolu bernardinų (Šv. Antano Paduviečio) ir sakramenčių (Šv. Kazimiero) bažnyčias Varšuvoje. Jo kūrybai įtakos turėjo architektūros teoretikų Andrea Palladio ir Vincenzo Scamozzi veikalai, Šiaurės Italijos, Prancūzijos bei Olandijos baroko architektūra. Monumentali Tylmano van Gamereno estetika turėjo nemažai atspindžių pereinamuoju į vėlyvąjį baroką laikotarpiu. Šia stiliška sekė daugelis šio laikotarpio ATR architektų.

Kiti šaltiniai patvirtina Domenico Fontanos veiklos, susijusios su Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės rūmais Gardine, faktą. Yra išlikęs 1738 m. rugpjūčio 13 d. Radvilai

⁴³ *Акты Виленской* 1874: 524.

⁴⁴ Łopaciński 1938/39: 66.

⁴⁵ *Allgemeines Künstler-Lexikon* 2004: 123; *Studi sui Fontana* 2008: 410, 442. Baltarusiškoje istoriografijoje paplitusi klaidinga prielaida, jog bažnyčios projekto autorius buvo Domenico sūnėnas Giuseppe Fontana „trečiasis“ (Gabrus 2011: 352). Deja, 1720 m. Giuseppe buvo vos ketveri metukai.

9. Grodno, cerkiew bazylianek p.w. Narodzenia Matki Bożej, 1720-1751.
Rysunek N. Ordy w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie

3 pav. Gardino Švč. Mergelės Marijos Gimimo cerkvė ir vienuolynas (piešiny, Napoleonas Orda) bei cerkvės planas (Gabrus 2011: 351)

adresuotas Domenico Fontanos laiškas⁴⁶. Jame rašoma, kad vykdydamas paliepiamą siunčia rūmų planą ir naują pagrindinio fasado iš turgaus aikštės pusės projektą, kaip kad Radvila pageidavo, ir prašo, jei kas nepatiks, pažymėti ir atsiųsti atgal, kad jis galėtų pagal užsakovo valią ir skonį pataisyti. Informuoja, jog dar liko aptarti statybinių medžiagų sąmata, remiantis tuo, kas bus atliekama, kurią jau reikėtų patvirtinti, kad galėtų pradėti rūpintis medžiagomis ateinančio pavasario statyboms⁴⁷.

Nauji Radvilų rūmai buvo centrinėje Gardino dalyje, priešais Rotušę, pagrindinis fasadas buvo nukreiptas į turgaus aikštę. 1751 m. Radvila nusipirko gretimą pastatą, kuris vėliau sujungtas su jau esamais rūmais suardė pirminę simetrinio plano struktūrą⁴⁸. Objektas neišlikęs, užfiksuotas tik XX a. pradžios fotografijose (4 pav.). Remiantis turima ikonografija, stilistinės analizės atlikti negalima, nes perstatymų metu prarastas autentiškas fasadas, tūris ir planas. Iš amžininkų aprašymų žinoma, jog pastatas buvo erdvus, simetriškas, gražus, su erdviomis salėmis ir kambariais, tik be jokios

⁴⁶ Winiewicz 1992: 53, 59.

⁴⁷ „Jaśnie Oświecony JMci Xże Panie Moy. Rozkazanowi pełniąc Waszej Xcej WMci posyłam Planta całego Pałacu oraz Nowi Abris z Faciatą od Rynku do upodobania Waszej Xcia Mci ieżeliby w czym się nie będzie zdawało proszę nanotować y nazad przysłać to poprawić mogę do woli y gustu Waszej Xcia Wmci. Także zostaią koszta materiałów. Robotę którą mam sam przystawić y które masz Wasza Xcia Mść kazać przystawić. Jeżeliby w tym wola była tedyby trzeba iako nayprzedy zakonkludować abym mógł temy czasami przysposobiac się około materiałów dla przyszej wiosni czekać będą wiadomości od Waszej Xcia WMci mnie zaś Łasce y respektowi Pańskiemu Waszey Xcia WMci oddawszi się piszę być Jaśnie Oświeconego Waszej Xcia Mci Nayniższym sługą. D. Fontann“ (Winiewicz 1992: 59).

⁴⁸ 1795, 1812 m. planuose matyti, kad rūmai buvo netaisyklingos E raidės formos, su vienu rizalitu iš fasado pusės (Гардзееў 2008:112, 120–121).

4 pav. Radvilų rūmai Gardine, 1930. Atvirutė. Vaizdas nuo Švč. Mergelės Marijos bažnyčios bokšto. Fot. J. Wołyński (*Biblioteka Narodowa*, sygnatura: Pocz. 13693)

architektūrinės puošybos⁴⁹. Tai liudytų, jog ir čia Domenico braižas išliko santūrus, lakoniškas, o pastato būta griežtų geometrinių formų.

Kitas šaltinis yra susijęs su Vygiais. 1740 m. vasario 18 d. Vygrių kamalduliai kreipėsi į Gardino pavieto pilies teismą su skundu, kuriame išdėstė, jog jau nuo 1739 m. gegužės mėn. įvairiais būdais (laiškais ir pretenzijomis) bando iš Jo Karališkosios Malonybės Kapitono Domenico Fontanos atgauti arklį arba 10 muštinių talerių kompensaciją⁵⁰. 1739 m. balandžio mėn. Fontanai būnant Vygriuose, jam teko grįžti namo ir atlikti kažkokius įgaliojimus Prolejkos palivarke⁵¹, tačiau nuvykęs arklio negražino. Netikėtą, kaip galima spręsti iš aprašymo, Domenico išvykimą bei tolesnę istoriją su negražinamu arkliu galėjo sąlygoti brolio liga ar mirtis, privertusi Domenicą skubėti pas brolių į Varšuvą. Giuseppe Giacomo Fontana mirė tarp 1739 ir 1741 metų⁵².

Nepaprastai vaizdingoje vietoje, Vygrių ežero pusiasalyje, 1667 m. įsteigtas Vygrių kamaldulių vienuolynas tapo vienu turtingiausių ATR. 1796 m. vienuolynas buvo uždarytas, o apleistas pastatų kompleksas sunyko. Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia apgriauta pasaulinių karų metais. Komplexo atstatymo darbai vyko 1922–1929 ir 1949–1963 metais.

49 Winiewicz 1992: 53.

50 *BNI A*. F. 1711. Ap. 1. B. 29: 385–386v.

51 Prolejka (*Prolejki, Пролічки*) – apie 5 km nuo Sviacko nutolusi vietovė. Prolejkos palivarkas priklausė Vygrių kamalduliams (Naruszewicz 2012: 7–22; Jakubowski 2014: 27–28; Jakubowski 2015: 29).

52 Tikslī mirties data nežinoma. 1739 m. jis sudarė testamentą, kuris buvo aprobuotas 1741 m. Dokumentas 1944 m. sudegė, trumpas ištraukas yra publikavęs Z. Rewskis (Rewski 1933/1934: 265–279).

Istoriografijoje nusistovėjo prielaida, kad bažnyčios projekto autorius galėjo būti architektas Pietro Puttini (1633–1699)⁵³, didikų Pacų užsakymu dirbęs prie Pažaislio kamaldulių vienuolyno bažnyčios statybos. Tyrinėtojai skirtingai interpretavo šaltiniuose pateikiamą informaciją. Vieni teigė, jog medinė Vygrių bažnyčia 1678–1685 m. statyta pagal Puttini projektus, tą esą liudija 1699 m. kapitulos nutarimai. Kiti autoriai kėlė prielaidą, jog Pietro Puttini dar prieš išvykdamas į Italiją 1690 m. suprojektavo mūrinę bažnyčią, kuri buvo statoma nuo 1704 metų⁵⁴.

1692 d. gegužės 5 d. Monte Coronos kongregacijos kamaldulių susirinkime iš tikrųjų leista statyti Vygriuose pagal Puttini projektą, bet ne bažnyčią, o tik šešias mūrines celes eremitoriume, kurios buvo pastatytos 1699 metais. Minima, jog planuojama statyti ir kitus pastatus⁵⁵. Taigi lieka nežinoma, ar tikrai Pietro Puttini parengė projektą, kuriuo vadovaujantis 1704 m. buvo pradėta mūrinės bažnyčios statyba, ar jos statyba buvo pavesta kitam architektui. 1725 m. nauja mūrinė bažnyčia jau stovėjo. 1731 m. vizitacijoje minima, kad infirmeriją ir celes reikia pastatyti taip, kaip yra suprojektavęs jau miręs žinomas architektas⁵⁶.

Vygrių kamaldulių bažnyčios architektūros stilistika mažai panaši į Pažaislio vienuolyno. Architektūrinis sprendimas paprastesnis – ji kryžminio plano, vienanavė, su transeptu ir dviem bokštais. Formos statiškos, lakoniškos, plokščios. Puošyba santūri, tektoniška (5 pav.). Jau Wacławas Kochanowski

5 pav. Vygrių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia, 1937. Fotografija (Biblioteka Narodowa, sygnatura: F. 50161/AFF. II-50)

⁵³ Pietro Puttini buvo vedęs Anastasią Ceroni, Giacomo Ceroni ir Vittori Cecilia Affaitati dukrą. Taigi buvo tolimas Fontanų šeimos (pagal senelio Giovanni Ceroni liniją) giminaitis. Tikėtina, jog Domenico Fontanos mama Orsoli Ceroni ir Anastasia Ceroni buvo pusseserės.

⁵⁴ Zarewicz 1871: 48–49; Brzosko-Zielińska 1933: 41–43; Kochanowski 1965: 139–174; Majewski 1999: 243; Paknys 2013: 27, 83.

⁵⁵ Dėkoju Mindaugui Pakniui už 802–803 lapo faksimilę iš generalinės kapitulos aktų (*Archivio Sacrum Eremum Tuscolanum* (Fraskati). Atti capitolari generali. 1644–1743).

⁵⁶ Už šią informaciją dėkoju Mindaugui Pakniui.

pastebėjo⁵⁷, jog fasado stilistika Vygrių bažnyčia artima Varšuvos kapucinų Kristaus Atsimainymo (pastatyta 1683–1694 m., architektai Isidoro Affaitati, Augustynas Locci, Tylmanas van Gameraenas) ir Ščiučino pijorų Švč. Mergelės Marijos vardo bažnyčioms (statybą pagal Giuseppės Pioli projektą 1705–1709 m. užbaigė Giuseppe Giacomo Fontana). Savo planine struktūra ir fasadu Vygrių bažnyčia panaši ir į Vengruvo (*Węgrów*, Mazovijos vaivadija) Šv. Petro Alkantariečio ir šv. Antano Paduviečio bažnyčia, kurią pagal Tylmano van Gameraeno projektą 1693–1706 m. pastatė Fontanų šeimos giminaičiai Carlo ir Francesco Giuseppe Ceroniai⁵⁸.

Svarstymui, ar galėjo Domenico Fontana projektuoti Vygrių bažnyčia, nepakanka pagrindimo. Galbūt jis tik prižiūrėjo vėlesnius statybos darbus vienuolyno komplekse, o gal lankėsi vedinas kitokių reikalų. Tolesnius Domenico ryšius su Vygrių kamalduliais rodo jo sūnaus Juozapo bandymas tapti vienuoliu: 1749 m. į Pažaislio kamaldulių vienuolyno noviciatą su Vygrių prioro rekomendacija išbandymui priimtas Juozapas Fontana netrukus dėl gebėjimų stokos iš vienuolyno buvo išsiųstas⁵⁹. Juozapas Fontana vėliau minimas kaip Smalinyčios (*Smolnica*, Kauno pavietas) seniūnas, vedęs Rozaliją Pilecką, Budzilovo (*Budziłów*) seniūno dukrą⁶⁰.

Reikia pažymėti, jog Fontanų šeimos nariai buvo susiję ir su kamaldulių vienuolynu Bielianoose, kurio bažnyčios projektas ir statyba apie 1752 m. buvo patikėti Domenico sūnėnui Giacomo Fontanai ir giminaičiui Domenico Merliniui⁶¹.

Tyrinėtojas W. Boberskis Domenico Fontanos autorystei hipotetiškai priskiria ir dvi kryžiaus plano su kupolu bažnyčias: Liškiavos dominikonų Švč. Trejybės bei Vilniaus vizičių Švč. Jėzaus Širdies⁶².

Trakų vaivadijos ribose esanti Liškiava, nuo Gardino nutolusi vos 55 km, įėjo į Domenico Fontanos „veiklos arealą“. 1704–1740 m. pastatyta bažnyčia turi tiek planinės, tiek konstrukcinės struktūros panašumo su Gardino bazilijonių cerkve, tik monumentalesnė ir vizualiai artimesnė Varšuvos sakramenčių Šv. Kazimiero bažnyčiai. Tačiau šiam iš vizualinės raiškos panašumo kilusiam spėjimui pagrįsti nėra jokių rašytinių šaltinių.

Vilniaus vizičių Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia buvo pradėta statyti 1729 m., tačiau dėl nežinomų priežasčių nebaigta⁶³. Prielaida, jog Domenico Fontana dalyvavo ją statant, sutvirtina faktas, jog šiuo laikotarpiu jis dirbo Vilniuje. Tai sužinoma iš 1730 m. rugpjūčio 2 d. Fontanos (be vardo) laiško kažkokiam ponui Kozakevičiui fragmento. Laiškas, siųstas iš Gardino, leidžia manyti jo autoriumi buvus Domenicą. Jis išreiškė pretenziją

57 Kochanowski 1965: 161–163.

58 *Słownik architektów* 2016: 87–89.

59 Paknys 2014: 295. Iki XIX a. Lietuvos-Lenkijos kamaldulių provincijoje noviciatai buvo tik du – Krokuvos ir Pažaislio vienuolynuose (Paknys 2014: 285).

60 Už šią informaciją dėkoju Wojciechui Boberskiui.

61 Ługowski 2016: 137–149.

62 *Allgemeines Künstler-Lexikon* 2004: 123; *Studi sui Fontana* 2008: 442.

63 1742–1756 m. bažnyčios statyba, išlaikant pirminį pamatų planą ir pastato struktūrą, baigta, kaip manoma, jau vadovaujant Jonui Kristupui Glaubicui.

dėl laiku nepateikto pageidauto plytų kiekio, reikalingo įvairioms jo vykdomoms statyboms Vilniuje⁶⁴. Įrašas Vilniaus miesto savivaldos aktuose rodytų, jog vizičių bažnyčios statybose dalyvavo ir iš Varšuvos atvykęs Domenico brolis Giuseppe Giacomo, kurio vardas istoriniuose šaltiniuose dažniausiai buvo rašomas lenkiškai – Józef⁶⁵. 1730 m. balandžio 22 d. Vilniaus magistratė buvo sudarytas vizičių bažnyčios pamatų apžiūros protokolai, kuriuo remiantis turėjo būti išduota pamatų atestacija. Dokumentas surašytas dalyvaujant vizičių kapelionui Tomui Stacevičiui, atstovaujančiam vizičių vienuolyno vyresniajai Marijai Scholastikai Godebskai, dviem magistrato tarėjams bei bažnyčios architektui Juozapui⁶⁶. Apžiūrėti pamatai ir iki vienos uolekties aukščio išmūrytos sienos⁶⁷. Vizičių bažnyčios statyboje Giuseppe Giacomo galėjo atlikti projektuotojo vaidmenį, o Domenico – statybos vadovo arba techninių darbų vykdytojo pareigas. Toks darbų pasidalijimas buvo paplitęs tarp Varšuvos italų kilmės architektų. Prie kai kurių architektūros objektų statybos panašiai pasidaliję atsakomybių sritis dirbo dėdės Domenico ir Giovanni Battista Ceroniai, giminaičiai, broliai Carlo ir Francesco Giuseppe Ceroniai, Giuseppe Giacomo sūnus Giacomo ir giminaitis Domenico Merlini. Giuseppe Giacomo dirbo ir su savo vyriausiuoju sūnumi Giacomo bei Antonio Solari, su kuriuo palaikė artimus bičiuliškus ryšius. Giuseppe Giacomo ne tik pats projektavo, bet ir koordinavo statybos darbus pagal kitų architektų (Carlo Antonio Bay, Giovanni Battista Ceroni, Giuseppe Piolo, Giuseppe Simone'o Bellotti) parengtus projektus⁶⁸. Taigi prie vieno objekto labai dažnai dirbo architekto projektuotojo ir architekto statytojo komanda. Vienas buvo idėjos ir formos sumanytojas, o kitas – statybos vadovas.

Šiaurės karo laikotarpis ir maždaug 15 metų po jo yra baltas lapas LDK architektūros istorijoje, apie architektūros užsakymus tuo laiku žinoma labai mažai. Domenico Fontanos veiklos analizė leido kiek geriau pažinti šį laikotarpį ir pastebėti, jog pagrindinis kūrybinių impulsų skleidėjas buvo ATR sostinė, kuri, sugerdama Europoje plintančias

64 Łopaciński 1938–1939: 67.

65 Pažymėtina, kad istoriniuose šaltiniuose ATR gyvenusių Fontanų šeimos narių vardai dažniausiai pateikiami lenkiškai. Lenkišku vardo atitikmeniu jie pasirašydavo ir patys.

66 Lietuvos architektūros istoriografijoje neginčijamu faktu,ėjusiu iš leidinio į leidinį, tapo J. Kłoso pateikta informacija, nenurodant šaltinio, jog vizičių bažnyčios projekto autoriumi buvo Juozapas Pola. Cit: „Budowa klasztoru, rozpoczęta 1694 r., poprzedziła wzniesienie kościoła, który założył król August II w roku 1717. Roboty pod kierunkiem architekta Józefa Pola ukończone zostały 1737 r.“ (Kłos 1927: 227). Įdomu, jog vēlesniamie ir po autoriaus mirties pataisytaime leidime šitos informacijos jau nėra, tik nurodoma, jog 1694 m. buvo pradėta vizičių vienuolyno statyba, o 1729 m. – bažnyčios (Kłos 1937: 226). Šią informaciją dar sustiprino E. Łopaciński publikuota žinutė apie vizičių bažnyčios pamatų inspektavime dalyvavusį architektą Juozapą. J. Kłoso pateiktų duomenų patikrinti negalima, nežinoma, kokiais šaltiniais jis rėmėsi ir ar jie išlikę. Juozapas Pola galėtų būti tapatinamas su Varšuvoje gyvenusiu architektu Giuseppe Piola (1667–1715). Beje, Giuseppe Piola ir Giuseppe Giacomo Fontana buvo pažįstami, nes dirbo tiems patiems užsakovams. Giuseppe Giacomo Fontana pagal G. Piolo projektą statė Ščiukos rūmus ir pijorų bažnyčią Ščiučine, Ščiukos funduotą parapinę Švč. Trejybės bažnyčią Sidroje (*Sidra*, Gardino pavietas) (*Słownik architektów* 2016: 131–136, 344–346). Teoriškai G. Piola galėjo parengti Vilniaus vizičių bažnyčios projektą, tačiau nedalyvavo 1730 m. apžiūrint pamatus, nes buvo miręs.

67 *LVI A. F.* 694. SA 5126: 37–38 v; Łopaciński 1938–1939: 73.

68 *Słownik architektów* 2016: 87–96, 131–150; 314–319; 344–345, 430–436.

tendencijas ir suteikdama jai specifinių vietinio regiono bruožų, išskleidė ją ATR periferijoje. Varšuvoje, karaliaus dvaro ir įtakingų aristokratų aplinkoje, telkėsi visa architektūros specialistų grietinė, dirbusi daugelyje ATR vietovių. Žinomų ir naujų šaltinių analizė atskleidė, jog Domenico Fontana, kaip Fontanų šeimos narys, užėmė tam tikrą vietą ATR statybų sektoriuje. Socialiniai ryšiai ir aplinka galėjo nulemti jo apsisprendimą apsistoti Gardine. Iš tam tikrų gyvenimo faktų galima daryti prielaidą, jog jis galėjo dirbti kartu su savo broliu Giuseppe Giacomo Fontana.

Vis dėlto, remiantis žinomais, bet nepakankamais veiklos faktais, apibūdinti individualų Domenico Fontanos braižą dar sunku. Fontanos manieros ir stiliaus išgryninimui vienos Gardino bazilijonių cerkvės architektūros analizės nepakanka. Panašios santūrios, lakoniškos, asketiškos baroko formos plito sekant tuo metu Varšuvoje populiariu architektu Tylmanu van Gamerenu. Remdamiesi šia stilistika dirbo daugelis XVIII a. 1–4-ojo dešimtmečių ATR architektų: Giuseppe Piola, Carlo ir Francesco Ceroniai, Giuseppe Giacomo Fontana ir kiti.

Dėl brėžinių, samdos sutarčių ir kitų autorystę nurodančių išlikusių dokumentų trūkumo, neaiškių *vieno* autoriaus kūrybinių ribų LDK baroko epochos architektūros objektų autorystės nustatymas tampa sunkiai įveikiama užduotimi. Sekimas pirma-vaizdžiais, „ant bangos“ buvusia stilistine srove, kelių architektų darbas prie to paties objekto, pirminės, autentiškos, išvaizdos pokyčiai remontų ir perstatymų metu ištrynė tas ribas ir sutirpdė autoriaus tapatybę architektūros kūrinio raiškoje.

Domenico Fontanos veiklos tyrimai dar tik pradedami. Tikėtina, jog išsamesni Trakų vaivadijos, o ypač Gardino pavieto architektūros objektus liečiančių šaltinių tyrimai ir išlikusių XVIII a. I pusės architektūros paminklų analizė suteiks naujos medžiagos apie šio statytojo veiklą, o autorystės labirintuose atsiras naujų gairių.

Gauta 2018 10 17
Priimta 2018 11 23

Santrumpos

BNIA – Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas Minske

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

1. Betlej, A. Nowe wiadomości na temat pałacu Sanguszków w Grodnie. *Przegląd Wschodni*. 1999. T. VI. Z. 1(21): 169–176.
2. Bartczakowa, A. *Jakub Fontana – architekt warszawski XVIII wieku*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwa Naukowe, 1970.
3. Białkiewicz, A. Klasztor oo. paulinów we Włodawie i jego rewitalizacja. *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych*. 2010. T. 6: 196–209.
4. *Allgemeines Künstler-Lexikon, Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*. Bd. 42. München–Leipzig: K. G. Saur, 2004.

5. Borowik, P. Jurydyki miasta Grodna w XV–XVIII wieku: stanowy podział nieruchomości. *Acta Collegii Suprasliensis*. T. VII. Supraśl: Stowarzyszenie Kulturalne „Collegium Suprasliense”, 2005.
6. Brzosko-Zielińska, M. *Przewodnik po Wigrach*. Suwałki: nakł. własny, 1933.
7. Chrościcki, J. Kamieniarze i mafiosi. Zarobkowa emigracja z Włoch do Europy Środkowej i Wschodniej (XV–XVIII w.). *Przegląd Humanistyczny*. 1996. T. XL. Nr. 1: 69–85.
8. Gabrus T., Architektura cerkwi unickich na Białorusi w kontekście wileńskiego baroku. *Biuletyn Historii Sztuki*. 2011. R. 73. Nr. 3–4: 341–358.
9. Gajda, R. Najdawniejsze domy własne architektów w Warszawie. *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*. 2014. T. 59. Z. 1: 29–44.
10. Jakubowki, M. Wyznaczanie granic własnościowych w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej oraz ich trwanie w krajobrazie na przykładzie dóbr kamedułów wigierskich. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. 2014. T. 62. Nr. 1: 19–35.
11. Jakubowski, M. Kamelduli, komisarze i kopce. *Wigry. Kwartalnik Wigierskiego Parku Narodowego*. 2015. Nr. 3–4: 28–30.
12. Kaladžinskaitė, A. Nauji architektūros istorijos šaltiniai: architektas Juozapas Fontana. *Menotyra*. 2012. Nr. 4: 285–300.
13. Klos, J. *Wilno: przewodnik krajoznawczy* (szkic monografii historyczno–architektonicznej). Wilno: Wydaw. Oddz. Wileńskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego Touring-Klubu, 1927.
14. Klos, J. *Wilno: przewodnik krajoznawczy*. Wilno: Wydawnictwo Wileńskiego Oddziału Polskiego Tow. Turystyczno-Krajoznawczego, 1937.
15. *Kłosy: czasopismo ilustrowane, tygodniowe, poświęcone literaturze, nauce i sztuce*. 1868. T. VII. Nr. 169.
16. Kochanowski, W. Architektura zespołu pokameduńskiego w Wigrach. *Studia i Materiały do dziejów Suwalszczyzny*. Red. J. Antoniewicz. Białystok: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965: 139–174.
17. Łopaciński, E. Wiadomości o artystach Wilna i ziem okolicznych zebrane w Archiwum Państwowem i Archiwum miejskiem w Wilnie. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki Towarzystwa Pryjaciół Nauk w Wilnie*. T. 3. Wilno, 1938–1939: 219–334.
18. Łopaciński, E. Nieznane dane archiwalne i wiadomości źródłowe do historii sztuki Wilna i Wielkiego Księstwa Litewskiego od XVI do początków XIX w. *Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki Towarzystwa Pryjaciół Nauk w Wilnie*. T. 3. Wilno, 1938–1939: 60–107.
19. Ludera, M. Dzieje konwentu Paulinów we Włodawie ze szczególnym uwzględnieniem wyposażenia niezachowanej kaplicy przyklasztornej oraz kościoła św. Ludwika Króla. *Radzyński rocznik humanistyczny*. 2018. T. 16. Z. 1: 29–65.
20. Ługowski, P. Jakub Fontana i Domenico Merlini a rokokowa faza budowy kościoła kamedułów na Bielanach w Warszawie. *Kameduli w Warszawie 1641–2016: 375 lat fundacji eremu na Bielanach*. Red. K. Guttmejer, A. S. Czyż. Warszawa: Miasto Stołeczne Warszawa, 2016: 137–149.
21. Majewski, J. Dzieje parafii Wigry w latach 1800–1946. *Lux veritatis*. 1999. Nr. 1: 239–252.
22. *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*. Cz. 4. T. 1: *Kościoły i klasztory Grodna*. Red. M. Kałamajska-Saeed Maria, D. Piramidowicz. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury Kraków, 2012.
23. *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa trockiego*. Cz. 4. T. 2: *Katedra w Grodnie*. Red. M. Kałamajska-Saeed. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury Kraków, 2015.
24. Mischczak, D. Kalendarium prac Pawła Antoniego Fontany we Włodawie. *Roczniki Humanistyczne KUL*. 18. 1970. Z. 5: 55–68.
25. Naruszewicz, T. Kilka uwag do początków parafii suwalskiej. *Rocznik Augustowsko-Suwalski*. 2012. Nr. 2: 7–22.
26. Paknys, M. Kandidatai į kamaldulius: priėmimo į noviciatą XVIII a. viduryje Pažaislyje praktika. *Pažaislio vienuolyno 350 metų istorija*. Sud. M. Paknys. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014: 283–303.
27. Paknys, M. *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013.
28. Paszenda, J. *Budowle jezuickie w Polsce XVI–XVIII w.* T. 2. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2000.

29. Perlakowski, A. Dole i niedole budowniczych pałacu Sanguszków w Grodnie w latach 1724–1726. *Białoruskie Zeszyty Historyczne / Беларускі гістарычны зборнік*. 2008. Nr. 30: 41–57.
30. *Polski Słownik Biograficzny*. T. XL. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 2001.
31. Rewski, Z. Działalność architektoniczna warszawskich Fontanów. *Biuletyn Historji Sztuki i Kultury: kwartalnik wydawany przez Zakład Architektury Polskiej i Historji Sztuki Politechniki Warszawskiej*. 1933–1934. T. 2. Nr. 4: 265–279.
32. Sito, J. „Fabryka” kościoła p.w. Świętego Ducha w Warszawie w latach 1707–1730 w świetle źródeł paulińskich. Przebieg prac, projektanci, wykonawcy. *Roczniki Humanistyczne. Historia Sztuki*. 2011. T. 59. Z. 4: 81–112.
33. Skrabski, J. Artyści na dworze Pawła Karola i Barbary Sanguszków. *Studia nad sztuką renesansu i baroku*. T. 5. Red. J. Lileyk, I. Rolska-Boruch. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2004: 287–304.
34. *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku*. Red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016.
35. *Starożytna Polska pod względem historycznym: geograficznym i statystycznym*. Oprac. M. Baliński, T. Lipiński. Warszawa: Nakładem S. Orgelbrandta księgarza, 1846.
36. *Studi sui Fontana: una dinastia di architetti ticinesi a Roma tra Manierismo e Barocco*: a cura di Marcello Fagiolo, Giuseppe Bonaccorso. Roma: Gangemi Editore, 2008.
37. Walczyna, F. Grodno. *Miasta wielu religii. Topografia sakralna ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. Red. M. Jakubowski, M. Sas, F. Walczyna. Warszawa: Muzeum Historii Polski w Warszawie, 2016: 209–231.
38. Winiewicz, J. Paweł Fontana i inni architekci Fontanowie w Polsce. *Biuletyn historii sztuki*. 1992. Nr. 2: 49–60.
39. *XVII amžiaus vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*. T. IV: *Pabėgėlių iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Prūsijoje 1656 m. sąrašai*. Sud. E. Meilus. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2016.
40. Zarewicz, L. *Zakon kamedulów, jego fundacje i dziejowe wspomnienia w Polsce i Litwie. Przeważnie według źródeł rękopiśmiennych archiwum OO. Kamedulów w Bielanych przy Krakowie*. Kraków: Nakładem księgarni i wydawnictw katolickich Władysława Jaworskiego, 1871.
41. Zbudniewek, J. H. Katalog domów i rezydencji polskiej prowincji paulinów. *Nasza Przeszłość*. 1969. Nr. 31: 181–228.
42. Zbudniewek, J. H. Fundacje paulinów w XVII i XVIII wieku. *Saeculum Christianum*. 1994. Nr. 2: 65–81.
43. *Акты Виленской археографической комиссии. Том VII: Акты Гродненского городского суда*. Вильна: Тип. А. Г. Сыркина, 1874.
44. Гардзесё, Ю. *Юагдэбургская Гародя*. Гародя–Wrocław: Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN, 2008.
45. *Гербовникъ дворянскихъ родовъ царства Польскаго*. Часть II. Варшава: Тип. С. Оргельбранда / *Herbarz rodzin szlacheckich Królestwa Polskiego, najwyżej zatwierdzoney*. Część II. Warszawa: w drukarni S. Orgelbrandta, 1853.
46. Квитницкая, Е. Коллегиумы Белоруссии XVII в. *Архитектурное наследство*. 1969. No. 18: 3–17.

Auksė Kaladžinskaitė

Architect Domenico Fontana: in the mazes of authorship

Summary

The article is dedicated to the discussion of the biography of Italian-born architect Domenico Fontana (b. circa 1680 – d. before 1755) and his professional activities in the Grand Duchy of Lithuania. The publication presents data about his origins and the circumstances of his arrival in the GDL. The sources affirming his activity in the Grodno Powiat and Vilnius are analysed. Historical sources confirm that in 1726 Domenico Fontana was building a refectory in a monastery for the Jesuits of Grodno (he did not fulfil his obligations and did not complete his work) and served as an expert upon request by Paulius Karolis Sanguška: evaluated the in-progress construction project of the residence and designed and built the Palace of Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė in 1739 (the building has not survived). Based on the stylistic characteristics of the sole surviving object he designed and built in 1720–1736, the Grodno Basilian Church, the objects are analysed to whose construction he could have contributed according to indirect attestations in the sources. It is concluded that it is still difficult to characterise Domenico Fontana's individual style based on the known yet insufficient facts about his activities. In order to establish Fontana's stylistic manner, an analysis of only the Grodno Basilian Church is not sufficient. Similarly reserved, laconic, and ascetic forms of Baroque were gaining prominence as a result of the architect Tylman van Gameren's popularity in Warsaw at the time. Directions for further research are indicated.

KEYWORDS: architect, Domenico Fontana, Fontana architect family, Italians, Grodno, Vilnius, Warsaw, Wigry, Trakai Voivodeship, Grodno Powiat, authorship